

SPECIALISTEN BERÄTTAR:

I palatstaken på Riddarholmen berättas via *symboliska dekorationer* historien om gamla tiders familjevärderingar. Statens fastighetsverks kulturarvsspecialist, **Alexandru Baboș**, tar oss med på en resa där vi möter den kyska Dafne, den lojala hustrun och den liderlige Apollo.

SOLGUDEN APOLLO var en dag uttråkad, sysslolös och letade efter bråk när han hånade Cupido för hans lilla båge. Cupido tog sin hämnd med två pilar – en av guld och en av bly. Guldpilen skulle hetsa kärlek, medan den andra skulle provocera fram avsky. Med den blytungan pilen sköt Cupido i nymfen Dafne och med den gyllene sköt han Apollo genom hjärtat. Apollo greps av kärlek till jungfrun, Dafne avskydde honom. Apollo följde henne ständigt och bad henne stanna, men nymfen fortsatte sin flykt. När Apollo skulle fånga henne, bad hon sin far om hjälp att ändra skepnad. Plötsligt förvandlades hennes hud till bark, hennes hår blev till blad och armarna till grenar. Hon slutade springa när hennes fötter blev rotade i marken. Eftersom Apollo inte längre kunde älska henne, lovade han att ära lagerträdet hon förvandlades till, att

Rundeln i mitten av taket i förmaket föreställande myten om Apollo och Dafne.

hennes blad evigt skulle förbli gröna och att de skulle kröna huvudet på ledare.

Det var den romerske skalden Ovidius som nedtecknade historien om Apollo och Cupido i diktverket *Metamorfoser*, som utgör en oöverträffad samling klassiska myter. Den överlevde medeltiden, spreds under renässansen och barocken till alla kontinentens hörn i takt med

boktryckarkonsten och fick ett flertal illustrationer från kända konstnärer. Denna »bibel för diktare och målare« användes i Sverige i den klassiska utbildningen av överklassen och illustrationerna inspirerade både beställare och konstnärer i utsmyckning av lantliga slott och stadspalats. Berättelsen om Cupido, Apollo och Dafne ingår som motiv i de takdekorationer från 1600- och 1700-talet som än i dag finns i Östra gymnasiehuset på Riddarholmen.

Bruket av dekorationer för några århundraden sedan ingick i ett gränsöverskridande bildspråk med rik symbolik och komplicerade betydelser. Men liksom det latinska språket var det ett språk som bara var tillgängligt för det kulturella och sociala toppskiktet – mestadels konstnärer, lärda och rika. Med modernismens intåg, där arkitekturen blir mer funktionell och avskalad från ornament, har möjligheten att läsa och tolka symboliken i utsmyckningar blivit en konstvetenskap för specialister.

Himlen bryter upp bland moln i det vackra stucktaket i salen, ett konstverk av Giuseppe Marchi från början av 1700-talet.

»Den bevarade stuckaturserien i Östra gymnasiehuset hör troligen till Caroveverkstadens tidigare okända verk och ingick i ett sammanhängande symboliskt program«

Det gör att dagens betraktare av klassicismens utsmyckningar i första hand ser till deras ytliga estetiska kvalitéer och därmed missar historierna de vill berätta.

Klassicismens symbolvärld är dock fortfarande en värdefull nyckel till förståelse av våra gamla kulturbyggnader från 1500-talet till slutet av 1800-talet. I de adliga palatsen på Riddarholmen finns en rik skatt av utsmyckningar för den som vill studera den tidens myter och symboler i tak, på väggar och fasader.

I SKUGGAN AV Riddarholmskyrkan står Östra gymnasiehuset som konkurrerar om uppmärksamheten med de stora adliga palatsen på Riddarholmen. Namnet säger inget om husets forna funktion som adelspalats och det är fortfarande mer känt för sitt målade klosterrum och sin medeltida källare än för stormaktstidens ombyggnader och tillägg. Huset fick troligen sin nuvarande barocka gestaltning i början av 1670-talet, sedan riksrådet Gustaf Kurck och hans fru Beata Banér 1669 köpt Banérska palatset från hennes släktingar. Enligt tidens barocka normer har huset en rymlig entréhall, en bred trappa uppåt och två lägenheter, en för herrn och en för frun. De var var för sig indelade i en stor sal, ett förmak, en sängkammare med tillhörande garderob och kabinet samt ett antal övriga kammare.

Det mest utmärkande från palatsets barocka glans är stucktaken i de kvinnliga gemakerna en trappa upp. Att döma efter kvalitén i utförandet och likheterna med ett stucktak i det mer kända Stenbockska palatset utfördes stuckarbetet i f.d. Banérska-Kurckska palatset av en konstnär från mästare Carlo Caroves verkstad. Carove kom till Sverige 1667

Stucktaket i barnkammaren fångar ett lyckligt gift par. Fruns lojalitet i den äktenskapliga kärleksrelationen är ledmotivet.

från Lombardiet, stuckatörernas förlovade land. Han var aktiv i Sverige fram till sin död på Drottningholm 1697. I hans verkstad samlades gesäller och lärlingar för att utbildas i stuckkonsten.

Husägarna verkar ha kommit överens med konstnären om att skapa ett sammanhängande utsmyckningsprogram som kretsade kring samtidens familjevärderingar. Den bevarade stuckaturserien i Östra gymnasiehuset hör troligen till Caroveverkstadens tidigare okända verk och ingick i ett sammanhängande symboliskt program. Det är till stora delar bevarat och skapar fortfarande en upplevelse av de miljöer och värderingar som präglade de adliga palatsen på Riddarholmen och i Stockholm under stormaktstiden.

Alexandru Baboș är teknologie doktor i artikturhistoria och kulturarvsspecialist.

DET MEST UTARBETADE stuckarbetet i huset från den tiden finns bevarat i förmaket, ett övergångsrum mellan den offentliga salen och den privata sängkammaren. I en stor rundel i mitten av taket har stuckatören modellerat berättelsen om Apollo och Dafne för hand, i låg relief. Bildmotivet, känt under namnet »Dafnes lyckade flyende från Apollo«, avbildar slutet i kärleksdramat som symboliserar kyskhetens kamp mot det sexuella begäret. Där befrias Dafne från Apollos plågande förföljelse genom kroppens förvandling till ett lagerträd, medan Apollo omvandlar sin kärlek till förnåd. Cupido uppträder endast som åskådare i bakgrunden tillsammans med Dafnes far och två oidentifierade figurer. Apollo står här, trots sin gudomliga natur, för lustbegäret. Hjältinnan är Dafne, som offrade sin kropp för att rädda sin oskuld.

Inspirationskällan till bildmotivet kommer närmast från Virgil Solis illustration av Ovidius metamorfoser från 1581. Stuckatören har låtit fyra amoriner – små barn eller kärleksväsen med vingar som motsvarar änglar i kyrkliga motiv – svävande på moln inrama det centrala motivet. Alla amorinerna hyllar Dafne, det vill säga kyskheten. Under och över motivet finns en duva som vanligtvis representerar freden, men i det här sammanhanget troligen representerar själens sinnesro efter att den vunnit kampen mot frestelsen.

I BARNKAMMAREN finns ett annat figurativt stucktak, den här gången inspirerat av ett emblem. Emblemen tog upp kristna eller klassiska berättelser och bestod av ett motto (inscriptio), en bild (pictura) och en kort dikt (subscriptio). Dessa tre vävdes samman i ett märke – emblemet – med en symbolisk-pedagogisk funktion.

Barnkammarens emblem hyllar den

trofasta hustrun och föreställer ett lyckligt par, uppklätt i epokens dräkter, sittande tillsammans i en fridfull miljö. Stucket är modellerat för hand, delvis i relief, i en oval form mitt i taket. Dikten som följer bilden förklarar att kvinnan håller i sin mans arm, vilket bekräftar bandet mellan dem. Till bildens ikonografi hör äpplen, här en korg med äpplen som hänger på kvinnans arm. Det var ett tecken som visade på Venus beskydd av parets relation – Venus var kärlekens gudinna och enligt en klassisk berättelse gav Venus tre gyllene äpplen till Hippomenes för att vinna över den snabbfotade Atalanta och få gifta sig med henne. På ömse sidor av den ovala medaljongen har stuckatören lagt till en blomma, som troligen syftar till kvinnans och mannens skönhet och ungdom.

Emblemet är skapat av Andrea Alciatos och hämtat ur hans bok »Emblemata«, utgiven i Augsburg 1531 och illustrerad med träsnitt av Hans Schäufelein efter förlagor av målaren Jörg Breu. Boken hade en enorm påverkan på samtidens konst och trycktes under det kommande århundradet i fler än hundra utgåvor, inte bara på latin utan också på franska, tyska, engelska, italienska och spanska.

De kammarrum som gränsar till förmaket och barnkammaren har dekorativa men enklare stuckaturer. Dessa ingick i en konstnärlig och symbolisk helhet som hade sina huvudnummer och kulminering i taken i den stora salen och i sängkammaren.

HUSET HAR EFTER familjen Kurck-Banérs död 1689 bytt ägare vid flera tillfällen och genomgått vissa

På Riddarholmen finns det flera exempel på symboliska ornament hämtade från klassiska myter. Ett takmålning i Hessesteinska palatset fångar en kärleksdrama mellan Zeus och Semele. Bilden kan som förebild ha haft Virgil Solis illustration av Ovidius Metamorfoser från 1581.

TRE CENTRALA BEGREPP

Stuckatur

Ett gjutet, modellerat eller skulpterat konstverk, vanligtvis framställt av stuckdeg blandat av gips, marmormjöl, lim och vatten.

Stucktak

Dekorativa inslag i representativa bostadsmiljöer under stormaktstiden. De kunde jämföras med himlen, en passande plats för kristna eller mytologiska historier och myter.

Palats

En representativ stadsbostad för högadeln under stormaktstiden som även rymde paradutrymmen och bostäder för tjänstefolk.

Träsnitt av Hans Schäufelein till Andrea Alciatos emblem, vars motto lyder: »in fide uxortam«, dvs. om den lojala frun. Bilden verkar ha varit inspirationskälla för stucktaket i barnkammaren.

moderniseringar. Dess sal och två små intilliggande salkammare har i dag stucktack från en senare period i husets historia, ett arbete som utfördes av den italienske stuckatören Giuseppe Marchi, troligen under 1700-talets första år. Med rätta är salens stucktak det mest påkostade och finaste i hela bostadsvåningen, men det bryter från den tidigare genomtänkta stuckserien.

Det gör också taket i sängkammaren som helt saknar stuckaturarbete. Om det någonsin funnits något så försvann det tidigt, för enligt anteckningar från 1759 hade sovrummet redan då ett målat tak, troligen från 1730-talets inre förnyelser.

Stuckaturen spelade en viktig roll i barockens och senare i rokokons estetiska uttrycksmedel. Den svenska överklassen följde modesvängningarna ute på kontinenten och dekorerade sina stadspalats, lantslott och gravkor med kostsamma stuckaturer. Ur förkärleken för stuckkonsten lockades unga lovande talanger till Sverige från framförallt norra Italien men även från Tyskland.

AV CIRKA 60 stadspalats som uppförts i Stockholm under stormaktstiden har endast en bråkdel bevarat sina gamla stucktak. Några utmärkta sådana finns kvar att beundra i bland andra Bååtska palatset, van der Nootska palatset, Bondeska palatset och Stenbockska palatset. Ett flertal av stucktaken har dock försvunnit i bränder, efter ombyggnader eller rivningar. Den bevarade stuckaturserien i Östra gymnasiehuset hör till tidigare mindre kända stuckarbeten, trots dess väl sammanhängande symboliska program. Men arbetet är väl bevarat och skapar en upplevelse av de miljöer och värderingar som präglade de adliga palatsen under stormaktstiden. *